

Педагогическо списание на
Великотърновския университет
„Св. св. Кирил и Методий“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФУНДАЦИЯ

Брой 1, 2015

ТЕОРИЯ НА ВЪЗПИТАНИЕТО И ДИДАКТИКА

ДЕТЕРМИНАНТИ ЗА ЕФЕКТИВНОСТ НА РАННОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПО ВЪПРОСИТЕ НА РИСКА, БЕЗОПАСНОСТТА И ЗДРАВЕТО

Петя Конакчиева

Summary: The paper presents and analyzes the problems of early education on the issues of risk, safety, and health. It outlines their projections in an original thematic content system to guide three to seven years' old children in the natural and social world. In a forming plan, grounds of efficiency are derived of the approbated model complex of forms and methods of nurturing the foundations of valeological culture as well as culture of disaster, emergency, accident, and fire prevention. Determinants of efficiency are defined of the child-environment pedagogical interaction in safe life activity education.

Key words: education on the issues of risk, health and safety, child-environment pedagogical interaction, valeological culture, culture of prevention

Утвърждаването на образованието по проблемите на безопасността и здравето е водеща цел на модернизиранията се национална образователна система. То е образователен приоритет на обществото на XXI век и следователно аспект на целесъобразна образователна политика. Постигането ѝ се свързва с въвеждане на проблематиката в учебните програми на различни равнища. В този контекст

актуален е въпросът как се интегрира образованието по въпросите на риска, безопасността и здравето в рамките на системата за предучилищна подготовка и възпитание.

Включването на проблематиката за безопасност и здраве в педагогическото взаимодействие с три-седемгодишните деца се реализира на базата на следните **основни документи**:

- ✚ Проект на закон за средното образование (2009 г.).
- ✚ Национална програма за училищно образование и предучилищно възпитание и подготовка 2006–2015 г.
- ✚ Национална здравна стратегия (2008–2013 г.).
- ✚ Национална програма за действие по околна среда и здраве (2008–2013г.).
- ✚ Програма за изпълнение на националната стратегия за опазване живота и здравето на децата в пътното движение (2006 г.).
- ✚ Държавни образователни изисквания за предучилищно възпитание и подготовка (2005 г.).
- ✚ Програма за подготовка на децата от предучилищна възраст в държавни, общински, частни и с чуждестранно участие детски градини за действие при бедствия, аварии, катастрофи и пожари (2004 г.).
- ✚ Програма за подготвителна група на детската градина (2003 г.).
- ✚ Концепция за възпитанието и обучението по безопасност на движението по пътищата в детската градина и българското училище (2003 г.).
- ✚ Държавно образователно изискване за възпитание и обучение по безопасност на движението по пътищата (2003 г.).
- ✚ Закон за закрила на детето (2000 г., изм. 2009 г.).
- ✚ Конвенция за правата на детето (1989 г., ратифицирана от ВНС 1991 г.).

Успешното въвеждане на безопасността и здравето като проблемно-тематични акценти в предучилищните образователни системи е факториално обусловено. То се поставя в пряка зависимост от поемане на ясен ангажимент от страна на отговорните институции и субекти. Като ключови области за интегриране се извеждат рамковите параметри за личностно, здравно и социално образование и гражданско възпитание. Поради това без да се абсолютизира значението на педагогическото взаимодействие „дете – среда” именно то следва

да бъде изведено като водещо при подготовката на необходимата познавателна основа на детския опит по посока овладяване на компетенции, необходими за водене на здравословен и хуманен начин на живот в безопасна и хармонична среда.

През последните години предучилищното валеологично образование се утвърди като важен етап от непрекъснатото образование в областта на риска, безопасността и здравето. Валеологопедагогическата дейност в предучилищните образователни институции има своя история и традиции. Именно те са в основата на търсенето на нови педагого-приложни решения, адекватни на динамиката на обществените изисквания и очаквания, свързани с постигане на идеите на образованието за осигуряване на здравословен, безопасен и хуманен начин на живот в хармония със средата. Анализът на постиженията в това предизвикателно изследователско поле позволява да се открият нерешени проблеми и противоречия между:

– непрекъснато нарастващите изисквания на обществото към проблема, свързан със здравословния и безопасен начин на живот на подрастващите, и недостатъчната му теоритична и практическа разработеност в контекста на реформата в предучилищното образование, акцентираща върху постигането на ориентиране на детето в здравословната социална среда, основано на разнообразни съдържателни детски дейности, реализирани чрез целесъобразна и адекватна система от форми и методи;

– теоретично обоснованата всеобщност, комплексност и непрекъснатост на образованието по проблемите на безопасността и здравето и недостатъчното внимание, което се отделя на реализирането на идеите за стимулиране на когнитивния, аксиологичния и дейностно-практическият потенциал на децата в детската градина като основно звено във веригата на непрекъснатост;

– необходимостта от повишаване качеството на детската компетентност по въпросите на риска, безопасността и здравето и липсата на съответните организационно-педагогически условия;

– потенциалните възможности на съдържателните детски дейности и комплексът от методи на педагогическо взаимодействие „дете – среда ” за формиране на основите на валеологична култура и култура на превенция срещу бедствия, аварии, катастрофи и пожари

при въвеждане на три-седемгодишните деца в социалния и природния свят и степента на тяхната теоритична обосновааност.

Посочените противоречия обуславят актуалността на изследването и определят постановката на проблема: **съвкупността от кои педагогически условия ще позволи да се организира ефективно процесът на предучилищно възпитание и подготовка по проблемите на риска, безопасността и здравето чрез система от форми на педагогическо взаимодействие „дете – среда”, разгърнати на основата на съдържателни детски дейности и вариативен комплекс от методи.**

Актуалността на изведения проблем и уточнените противоречия определят избора на темата на изследването и конкретизирането на **целта на настоящата разработка**: да се представят изследователски аргументи в подкрепа на ефективността на авторска система по тематично съдържание за ориентиране на три-седемгодишните деца в природния и социалния свят (Конакчиева, 2004; 2005; 2006; 2010) и се систематизират условия за осигуряване на развиващите ѝ функции по посока възпитаване основите на валеологична култура и култура на превенция срещу бедствия, аварии, катастрофи и пожари.

В хода на проведения педагогически експеримент се апробират вариативни комплекси от форми (обучаващи, игрово-познавателни, игрови и практически педагогически ситуации) за взаимодействие „дете – среда” на основата на посочената авторска система. Експерименталният модел от форми представя адаптирано и обновено образователно съдържание в направленията „Природен свят” и „Социален свят” за всяка от възрастовите групи на детската градина и е конструиран при отчитане на познавателните възможности на децата от всяка степен на предучилищното детство за овладяване на образователно съдържание, свързано с проблеми на безопасността и здравето, при ориентиране в природната и социалната среда. Осигуряват се възможности за интеграция с другите образователни направления при възпитаване на валеологична култура и култура на превенция срещу бедствия, аварии, катастрофи и пожари. Предпоставят се алтернативи за лично ориентирано взаимодействие, насочено към опознаване на заобикалящата среда като безопасна и здравословна. Чрез систематизираното в методическите единици

образователно съдържание, съобразено с целите и очакваните резултати (знания, умения и отношения) на направленията, се осигурява приемственост в подготовката на децата във всяка следваща степен на предучилищното детство. Предлагат се възможности за овладяване на достъпни стратегии за учене и действие, стимулиращи детското светооткривателство в средата, подчинено на норми за безопасно и валеологоориентирано поведение.

В експерименталния модел се постига балансирано вариативно съчетаване на задължителните обучаващи форми по тематично съдържание с регламентиран характер и задължителните нерегламентирани ситуации, в които се осигурява непосредствено взаимодействие със заобикалящото социоприродно обкръжение. Използват се различни комбинации, в които водещите цели (познавателни, за стимулиране на преживяванията и преобразуване на дейността) се реализират в условията на *обучаващи ситуации*. При тяхното планиране се отчитат пресечните точки между индивидуалните и групови потребности и интереси на децата и образователните цели, отнесени към съответната възраст. Работата по постигането им се допълва чрез система от вариативни ситуации (игрово-познавателни, практически, игрови), които предхождат, съвместяват или следват основната.

Времето за реализиране на обучаващата ситуация е фиксирано в седмичната програма, а системата от допълнителни педагогически ситуации се конструира и прилага във варианти съобразно конкретните условия. Нейният характер е динамичен и отворен, което предполага възможности в системата от ситуации да бъдат включени и такива по предложение на децата, а това утвърждава равнопоставеността на педагогическите субекти, стимулира детската активност при усвояване на образователното съдържание, свързано с проблемите на безопасността и здравето. Такъв начин на планиране създава предпоставки и възможности за реализиране на личностно ориентирано взаимодействие при опознаване на природния и социалния свят, основано на индивидуализирани програми (за новопостъпили, отсъствали продължително време, със специални интереси, със затруднения, със специални образователни потребности и др.), отчитащи актуалните субективни потребности и интереси за овладяване на начини за безопасно и здравословно общуване, дейност и поведение в средата.

В обучаващите ситуации се създават условия за възприемане, изпробване и изразяване на основополагащи информации, умения и компетенции на детето в областта на безопасността и здравето. Постигането на образователните цели предполага предварително планиране на: образователното съдържание; основните методи, средства и похвати; очакваните резултати; изходните информационни равнища; перспективата за развитие на потребности, интереси и качества в условията на различни дейности.

Игровите и игрово-познавателните ситуации се реализират на базата на основополагащата същност на играта при овладяване и систематизиране на образователното съдържание в направления „Природен свят“ и „Социален свят“ като част от опита на детето (практически, познавателен, емоционален и т.н.) за здравословно и безопасно взаимодействие със средата. Игровите форми са разгърнати главно по посока на обектните игри, игрите за демонстриране на ролевосъобразно поведение и игрите за демонстриране на правилосъобразно поведение (Гюров, 2001, с. 10). Организирането на ролевосъобразните педагогически ситуации се реализира на основата на игри-инсценировки, артистични етюди и упражнения с обекти. Особено ценни за педагогическия модел са правилосъобразните игрови и игровопознавателни ситуации. Значимостта им произтича от функциите, които те изпълняват при взаимодействието „дете – среда“. Този вид ситуации се организират на основата на игрите с правила в техните разновидности. Те са универсално средство за стимулиране на детската инициатива и творчество в познавателен и предметно-приложен план. Същевременно чрез тях се постига придобиване на опит за съвместна дейност и сътрудничество, създават се условия за изпробване и изразяване на познавателни стратегии, подпомагат се процесите на структуриране на представите за предмети, обекти и явления от средата и за начините за придобиването им при изграждане на собствена балансирана „картина на света“ (Гюров, 2002). В условията на този вид ситуации по специфичен начин се обединяват игрови и познавателни цели. Чрез тях се извеждат личностно значими за детето форми на активност, създава се субективно мотивиран интерес към познание, стимулира се желанието за учене, преживява се емоционална удовлетвореност от

постигнатия резултат. Игрово-познавателните ситуации изпълняват ориентируващо-проективни функции. В системата от форми на работа по темите от книжките за детето „От земята до небето” (3–7 г.) и „Прозорче към света (3–7 г.) те се включват в различни конфигурации с обучаващата ситуация – предхождат я, съвместяват я или са следствие от нея. Според начина на организиране на ситуацияите от този вид в апробирания педагогически модел те се прилагат като регламентирани и нерегламентирани.

Игрите и преди всичко игрите с правила предлагат разнообразни възможности за възпитаване на валеологична култура и култура на превенция срещу бедствия, аварии, катастрофи и пожари. Именно те позволяват удовлетворяване на детската любознателност, въвеждане на детето в активното опознаване на света и овладяване на представи за връзките между предметите и явленията. Отразявайки впечатленията си от жизнени ситуации в условията на игра, детето изпитва емоционална удовлетвореност от постигнатия успех при справяне с необичайни и критични обстоятелства. Играта способства за задълбочаване на детските преживявания, за разширяване на представите за безопасна и здравословна среда. Колкото по-разнообразни са игровите действия, толкова по-ефективни и интересни са игровите похвати. Те са насочени към решаване на познавателни задачи и са свързани с организиране на различни по вид педагогически ситуации. Играта изисква от детето включване при спазване на правилата – то трябва да внимава, да запомня обозначения, да съобразява, да преценява и избира как да действа. Целият сложен комплекс от практически и умствени действия, изпълнявани по време на игра, не се осъзнава като процес на преднамерено учене, а детето се учи играйки. Тук във формиращ план се доказва, че е удачно при възприемане на валеологообразователна информация и опит за безопасно поведение комбинирането им с наблюдението, обследването, демонстрацията и предметното моделиране. Когато се цели постигане на осъзнатост на представите за безопасно и здравословно поведение на ниво изпробване, е целесъобразно съчетаването им с игри-експерименти, предметно-схематично моделиране, разказ и четене на достъпна научнопопулярна литература (детски енциклопедии). По този начин се осигурява адаптивна достъпност на обем и съдържание

валеологични представи и понятия, които задават познавателната основа на детския опит за безопасно и здравословно поведение в средата. Създават се възможности за овладяване на здравеопазващи поведенчески модели, основано на обобщени комплекси от нагледни, практически и словесни способности на действие и мислене и вариативното им приложение в ситуации. Подпомага се активизирането на емоционални, познавателни и волеви прояви в тяхното единство, като се подготвя по-висока степен на саморегулация при взаимодействието „дете – среда“. По този начин се предполага овладяване на основополагащи способности за активно адаптиране в социоприродното обкръжение чрез действеното му опознаване и преобразуване.

Във формиращ план чрез включването на ролевосъобразните игрови ситуации в педагогическото взаимодействие „дете – среда“ се реализират предимно мотивиращи функции, които могат да се конкретизират като: имитиране на значим за детето еталон за водене на здравословен и безопасен начин на живот; идентифициране със значим образ като съзнателно вникване в неговите мотиви и цели при пресъздаване на единството на външни атрибути на ролята и на оценката на прояви и действия, свързани с опазване и съхраняване на собственото и на другите здраве, провокиране на настроение и осигуряване на безопасност и комфорт; интегриране с игрови партньори като процес на трансформиране на поведение, дейност и общуване, отчитащо съдържанието на общоприети правила и норми за безопасен и здравословен начин на живот.

В процеса на експериментална работа се апробират и варианти за ориентиране на три-седемгодишните деца в природната и социалната среда и в условията на *практически ситуации* (регламентирани и нерегламентирани), в които се осигуряват възможности за практически изяви. Педагогическото предимство на този вид ситуации се свързва с прилагането на различни способности за решаване на поставените задачи. В практическите ситуации се реализира допълване и коригиране на детския опит за здравословно и безопасно взаимодействие със средата. Същевременно постигнатите в тях резултати са отправна точка за планиране на последващи възпитателни взаимодействия, които са личностно ориентирани и субективно значими.

Формирането на валеологична култура и култура на превенция в детството изисква съвместност на институционално ниво и подкрепяща активност и съпричастност от страна на семейството като образователна неинституция, имаща правото и отговорността да участва ангажирано в процеса на реализиране на единен възпитателен процес за детето. Интеграцията на субектите (обществото, семейството и институциите) е съществено условие и предпоставка за реализиране на образователни шансове, подкрепящи индивидуалността и съответстващи на нейните потребности и възможности за здравословно и безопасно общуване и взаимодействие с природния и социалния свят. В тази връзка в последните години като съвременна форма за възпитаване на компетенции за безопасно и валеологориентирано поведение в средата се налага проектът. Той е свързан преди всичко с решаване на определени задачи в процеса на изследване. В рамките на експерименталното апробиране на педагогическата система „Моливко” (Конакчиева, 2005; 2006; 2010) се проучват възможности за участие на децата от втора, трета и подготвителна група в различни проекти. Съдържанието на преследваните чрез тях цели се конкретизира съобразно възрастта и възможностите на децата, а срока за реализирането им е в съответствие с действащата образователна програма. В хода на работа по проекта децата провеждат наблюдения, експериментират, събират колекции, рисуват, апликират, играят, слушат музика и художествени произведения, съчиняват разкази и приказки, подготвят сбирки, албуми, постери и т.н. Знанията, получени в организираните форми на педагогическо взаимодействие, им помагат по време на наблюдение самостоятелно да осмислят протичащите в природната и социалната среда процеси и явления, да организират собствени изследвания, да анализират и обобщават получените резултати и т.н. Същевременно подготвят формиране на валеологически грамотно и безопасно поведение.

В процеса на приложение на формиращата система за възпитаване на валеологична култура и култура на превенция се установи, че усъвършенстването на формите за организация на педагогическото взаимодействие при реализиране на образователното съдържание в направления „Природен свят” и „Социален свят” е възможно чрез осигуряване на баланс между задължителни регламентирани и

задължителни нерегламентирани ситуации във варианти на обучаващи, практически и игрово-познавателни, разгърнати във фронтален, групов и индивидуален план. Такава система дава възможност за избор на детето, съобразен с неговия индивидуален профил и субективна насоченост към личностно значими форми на дейност, поведение и общуване с природосоциалното обкръжение съобразно валеологични норми и правила за безопасност. Чрез нея на всяка степен на педагогическо взаимодействие се предпоставят условия за прояви на самостоятелност и инициативност при изпробване на възможности за прилагане на валеологосъобразни и безопасни поведенчески модели.

Анализът на резултатите от проведената експериментална работа позволява да се изведат следните условия за усъвършенстване на валеологичната култура и културата на превенция срещу бедствия, аварии, катастрофи и пожари при взаимодействието „дете – среда” в задължителни регламентирани и задължителни нерегламентирани педагогически ситуации:

- преднамерено насочване към овладяване на адаптивна система от представи и умения, свързани с безопасността и здравето, която отразява съществените компоненти на здравословния и правилосъобразен начин на живот, а също и връзките, съществуващи между тези компоненти и доброто здраве, самочувствието, сигурността и успеха на човека чрез организиране на целенасочено обогатяване на опита в система от различни по вид педагогически ситуации при водещите функции на направления „Природен свят” и „Социален свят” на основата на научно обоснован подбор на образователното съдържание;

- гарантиране на възможност за овладяване на модели за водене на здравословен начин на живот в безопасна и хармонична среда;

- актуализиране на индивидуалните интереси, на положителните емоционални преживявания, чувства, отношения и личен опит за валеологоцентрирано и съобразено с правила и норми за безопасност взаимодействие със света;

- осигуряване на ценностно-ориентирани начини за опознаване и преобразуване на социоприродната среда, гарантиращи цялостност на възприятията и преживяванията и подготвящи осмислянето на необходимостта от позитивно здравословно, безопасно и хармонично взаимодействие с нея;

– целенасочено организиране на обучаващи, практически, игрови и игрово-познавателни ситуации, които стимулират детето към спазване на режим, водещ до здраве, настроение и успех, при което се осъществява не просто възпроизвеждане на овладяните на определена етапност знания за здравословно и безопасно поведение, но и се самоактуализират придобитите представи и умения, като се реализира преход към опериране с тях и преобразуването им в съответствие с новите обстоятелства;

– систематизиране на вариативен комплекс от методи на педагогическо взаимодействие при отчитане на изискването за осигуряване на взаимовръзка на когнитивния, аксиологичния и нормативно-поведенчески компоненти на валеологичната култура и културата на превенция при съобразяване с индивидуалния опит и знания на детето, натрупани в процеса на опознаване на средата с оглед усъвършенстване на детската образованост и възпитаност по въпросите на безопасността и здравето;

– обобщаване на субективнозначими комплекси от нагледни, словесни и практически способности на действие и мислене при гарантиране на възможности за вариантното им приложение в организирани и житейски ситуации;

– активизиране на емоционални, познавателни и волеви прояви на валеологична и поведенческа компетентност в тяхното единство на по-висока степен на саморегулация;

– създаване на позитивна подготвена среда, включваща разнообразни индивидуални и групови пространства, в които се осигуряват възможности за самостоятелно изпробване на придобития опит за валеологоориентирано взаимодействие при организиране на самостоятелна практика, свързана с реализиране на здравеопазващи поведенчески модели в собствената жизнедейност и упражняване на варианти за адекватно реагиране в обичайни и критични за живота и здравето ситуации, отчитащи съдържанието на правила и норми за здравословен начин на живот в безопасност и хармония със средата в съответствие с хуманните и общочовешките ценности;

– взаимодействие между детската градина и семейството при отчитане на принципа за равнопоставеност, който осигурява ефективност на процеса на образование в областта на безопасността и здра-

вето в детството чрез реализиране на ценностноориентирано дейностно сътрудничество между равноправни партниращи си субекти в системата „учител – дете – родител” в процеса на възпитаване на основите на валеологична култура и култура на превенция, което поражда мотиви за поддържане на положителен жизнен опит, провокирани чрез стимулиране на проявите на лична отговорност и вътрешен контрол при разгръщане на субективно значими форми на активност и инициативност, в условията на които здравето се осъзнава като водеща ценност и се подготвя готовност за саморегулиране на поведението.

Апробираните варианти на комплекс от форми и методи за възпитаване на валеологична култура и култура на превенция срещу бедствия, аварии, катастрофи и пожари при ориентиране на три-седемгодишните деца в природния и социалния свят не изчерпват възможностите за стимулиране на детското валеологосоциално развитие. Уточняването им е по-скоро отправна точка за размисъл и търсене на иновации, гарантиращи в стратегически и технологичен план ефективността на образованието в областта на безопасността и здравето в предучилищно детство. В тази връзка като перспективни изследователски предизвикателства се очертават: проучване на възможностите за усъвършенстване на валеологичната образованост и възпитаност и културата на превенция във възрастов план чрез вариативна система от форми и методи; обновяване на технологията и съдържанието на валеологообразователния процес в детската градина; проверка на педагогическите условия за осигуряване на приемственост между ДГ и училище в сферата на ранното образование в областта на безопасността и здравето; иновативни средства за подкрепа на преподавателската работа на национално и регионално равнище; възможности за професионално развитие в образованието по въпросите на риска и здравето за учители; приоритети в сферата на безопасността и здравето в единното възпитателно пространство „детска градина – семейство”; реализиране на личностноориентиран подход към формиране на валеологоцентрирано и правилосъобразно поведение в предучилищното детство; разработване на партньорства с ключови фактори за насърчаване на образованието по въпросите на риска, безопасността и здравето.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Ангелов, Б., Л. Ангелова.* Основи на педагогическата компетентност. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2006.
2. *Гюров, Д. & др.* Мобилност на педагога и модулна интеракция в единната система „Детска градина – начално училище“. Моделни технологии за учителя на XXI век. Мобилност и интеракция в професионалната компетентност на педагогическия специалист в детската градина и началното училище. Първи учебен свитък за едногодишно специализиращо обучение (ЕСО) във висши училища с цел придобиване на допълнителна квалификация по позиция № 2 Детски учител/Начален учител. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2013. ISBN 978-954-07-3623-5.
3. *Гюрова, В.* Интерактивността в учебния процес. София: Европрес, 2006.
4. *Кларин, М. В.* Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта (сс. 12 – 19). – В: Педагогика, 2000, № 7.
5. *Селевко, Г. К.* Современные образовательные технологии. М.: Народное образование, 1998.

LITERATURA

1. *Angelov, B., L. Angelova.* Osnovi na pedagogicheskata kompetentnost. Sofia: Univ. izd. Sv. Kl. Ohridski, 2006.
2. *Giurov, D. & dr.).* Mobilnost na pedagoga i ;fdulna interaktsia v edinnata sistema „Detska gradina – nachalno uchilishte“. Modelni tehnologii za uchitelia na XXI vek. Mobilnost i interakchia v profesionalnata kompetentnost na pedagogicheskia specialist v detskata gradina i nachalnoto uchilishte. Parvi ucheben svitak za ednogodishno spechializirashto obuchenie (ESO) vav visshi uchilishta s tsel pridobivane na dopalnitelna kvalifikachia po pozichia № 2 Detski uchitel/Nachalen uchitel . Sofia: Univ. izd. Sv. Kl. Ohridski, , (2013. ISBN 978-954-07-3623-5.
3. *Giurova, V.* Interaktivnostta v uchebnia protses. Sofia: Evropres, 2006.
4. *Klarin, M. V.* Interaktivnoe obuchenie – instrument osvoeniya novogo opita (ss. 12 – 19). – V: Pedagogika, 2000, № 7.
5. *Selevko, G. K.* Sovremennie obrazovatelnie tehnologii. M.: Narodnoe obrazovanie, 1998.